

KS. ERWIN MATEJA

ZAJĄC W SYMBOLICE WIELKANOCNEJ

To sympatyczne zwierzątko w wielu kulturach stało się symbolem o wielorakim znaczeniu. W Indiach, Chinach, Ameryce środkowej oraz niektórych zakątkach Europy, interpretowano w przeszłości ciemne plamy na księżycu jako zające, stąd związek z księżycem wyznaczającym, czas stał się podstawą nadania zającowi symbolu przemijającego czasu, symbolu przemijalności. W tradycyjnych kulturach agrarnych na czoło wysunęła się niezwykła płodność zające i dlatego stały się one symbolem zmysłowości, pożądlivosti i płodności. W starożytności zając był jednym z atrybutów Artemidy - bogini łowów, natomiast w micie indogermańskim był wyrazem kosmicznych sił światłości. Jeszcze dla innych reakcje spłoszonego zająca stały się pewnie podstawą upatrywania w nim symbolu lęku, co wcale nie przeszkadza zaliczać go również do symbolu czujności z tej pewnie racji, że rzekomo śpi z otwartymi oczami.

Nas chrześcijan interesuje jednak pytanie, co sprawiło, że tak mocno związane zające ze Świętami Wielkanocnymi? Przecież i u nas wielu nie wyobraża sobie dziś kartki świątecznej bez motywu zająca. Ponadto na Śląsku i w niektórych krajach, istnieje zwyczaj niecierpliwego oczekiwania przez dzieci na zajączka, który przyniesie prezenty, a wśród nich na pewno wielkanocne jajka.

W poszukiwaniu odpowiedzi na te pytania należy sięgnąć do samych źródeł chrześcijaństwa, gdzie znajdujemy pewne podstawy, które pozwoliły kolejnym pokoleniom wiązać z zającem takie a nie inne symboliczne znaczenie.

W pismach Ojców Kościoła znajdujemy pierwsze chrześcijańskie interpretacje znaczenia zająca, które są komentarzem do wybranych fragmentów Biblii. Tekst z Księgi Przysłów (30, 24; 30, 26) mówiący o góralikach (gatunek skalnych gryzoni) - w niektórych tłumaczeniach jest mowa wprost o zającach - pochwalający rozumność tych małych zwierząt, Hezydus odnosi do mądrych pogan, którzy nawracają się i przyszłość budują na duchowej skale Kościoła. Równie interesująco interpretuje św. Augustyn tekst Ps 103.18, który zdaniem dzisiejszych biblistów należy

odnosić do górskich kozic, koziorożców lub skalnych borsuków. Dla św. Augustyna był to jednak fragment o Skale, która jest schronieniem jeży i zajęcy, dlatego obydwaj zwierzęta były dla niego symbolami grzeszników, którzy znajdują ucieczkę w skale - Chrystusie.

Tego typu interpretacje miały niewątpliwie wpływ na sztukę wczesnochrześcijańską. Dość liczne jej przykłady w formie naczyń chrzcielnych czy fragmentów płyt nagrobnych, przedstawiają zajaca spożywającego winne grono co może oznaczać człowieka neofitę, który czerpie siłę z nauki Chrystusa (naczynia chrzcielne) bądź też chrześcijanina, który po ziemskiej wędrówce rozkoszuje się owocem wiecznego życia (kamienie nagrobne). Znacznie bogatsza jest jednak teologia związana z zającem przedstawiona na płaskorzeźbie pochodzącej z VIII wieku z Konya (Ikonium), znajdująca się obecnie w Muzeum Archeologicznym w Istambule. Widzimy tam dwa zajace pijące z naczynia przypominającego wyglądem półksiężyc, służącego przechowywaniu wody święconej. Tło przedstawiające winny krzew sugeruje jednak, że w naczyniu tym znajduje się produkt pochodzący z winnego grona, to znaczy wino symbol Eucharystii. Do takiej interpretacji upoważnia nas fakt, że przez środek owego naczynia przechodzi kłos zboża, także symbol Eucharystycznego Chleba. Wyjątkowego znaczenia nabiera ów kłos wyrastający z głowy, która ma twarz umierającego starca - chodzi zapewne o ukazanie prawdy, że ziarno aby wydać plon musi wpięć samo obumrzeć (por. J.12, 24). Symbolika tej sceny ukazuje nam jednocześnie nowego Adama - Chrystusa, który umarł i zmartwychwstał oraz pierwszego Adama, który zgrzeszył, ale też otrzymał udział w zwycięstwie Chrystusa nad śmiercią.

Przedstawiona płaskorzeźba jak i inne zabytki dawnej sztuki chrześcijańskiej przedstawiające zajaca razem lub nawet bez winnego, krzewu wskazuje zatem na związek z Eucharystią, życiem wiecznym i zmartwychwstaniem. Dodatkowo relację do Chrystusa uwidacznia podobieństwo słowne w języku greckim, gdzie na określenie zajaca używa się słowa Lagos, natomiast Logos, jak wiemy, oznacza Boże Słowo - Chrystusa.

Do tej na wskroś chrystologicznej interpretacji dochodzi jeszcze symbolika znanego przedstawienia zajęcy znajdująca się w oknie jednego z króźganków przy katedrze w Paderborn. Ułożenie owych trzech zajęcy w taką figurę, że łączą je ze sobą wspólne uszy, ma wyobrażać Tróję świętą. Motyw ten jednak w sztuce przedchrześcijańskiej wyrażał obrotowy ruch czasu, a zatem i tu można wiązać zajaca symbolicznie z przemijalnością tego co doczesne, a jednocześnie z transgresją, przemianą.

Wróćmy jeszcze do naszego wielkanocnego zajaca przynoszącego jajka. Połączenie to nie ma zbyt długiej historii. Najstarsze źródła przedstawiające zajaca z wielkanocnymi jajkami pochodzą z końca XVII wieku. Wyjaśnięć

tego niezwykłego związku jest wiele. Podczas gdy jedni widzą tu nawiązanie do zwyczajów podatkowych, które dopuszczały składanie daniny w naturze, co sprawiało, że często wraz z jajkami składano zwierzęta i to nie koniecznie domowe, to inni próbują podejść do problemu oczyma dzieci. One to mogły w czasie Wielkanocy zauważyć na polach biegające zające zapowiadające nadejście wiosny. Ponieważ zawsze obarowywane były w te święta pisankami, łatwo było przypisać właśnie zającom rolę roznosicieli tych prezentów.

Jednak dopiero druga połowa XVIII wieku przyczyniła się znacząco do rozpropagowania symbolu wielkanocnego zająca. Stało się to za sprawą coraz to popularniejszych kartek pocztowych wysyłanych wraz z świątecznymi życzeniami. Motywy dekoracyjne tych kartek nie zawsze były religijne, często czerpały elementy z otaczającej nas przyrody. Na początku naszego stulecia dominowały trzy motywy i ich kombinacje: 15% jajka, 10% zające, 20% pisklęta, 10% zające, pisklęta i jajka, 5% inne motywy (np. kwiaty jaskółki), ale aż na 40% wszystkich kartek świątecznych pojawiały się same zające z jajkami. Znacznie później do tych symboli dołączono lub je zastąpiono elementami bardziej teologicznymi. Powrócono do Baranka paschalnego, spoczywającego na księdze opatrzonej siedmioma pieczęciami, Baranka paschalnego ze sztandarem zwycięzcy oraz przedstawienia Chrystusa Zmartwychwstałego, opuszczającego kamienny grób.

Dziś bogactwo symboli przedstawianych na wielkanocnych kartkach jest jeszcze większe i obejmuje elementy mniej lub bardziej związane z interpretacją wyrażającą radość ze zwycięstwa Chrystusa nad śmiercią, radość z otrzymanego nowego życia. Skoro zatem zarówno jajko jak i zając jest symbolem nowego życia niech dalej ten sympatyczny zwierzak przynosi nam jajka, a wraz z nimi nadzieję wiecznego życia, które daje nam Zmartwychwstały Pan.

LITERATURA:

- D. Forstner. *Świat symboliki chrześcijańskiej*. Tłum. W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Turzyński. Warszawa 1990.
- G. Spitzing. *Lexikon byzantinisch-christlicher Symbole*. München 1989.
- H. Brög. *Auf der Suche nach den verlorenen Eltern des Osterhasen*. w: A. Stock, M. Wichelhaus. *Ostern in Bildern, Reden, Riten, Geschichten und Gesängen*. Zürich, Einsiedeln, Köln 1979 s. 33-62.